

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A FINOMKERÁMIA-IPARI TERMÉKEK KÜLKERESKEDELME ÉS FELHASZNÁLÁSA, 1949–1970

DR. KÁPOLNAI IVÁN

A régebben agyagiparként emlegetett finomkerámia-ipar évtizedeken át nem tudta kielégíteni a hazai igényeket, s az ország importra szorult a legfontosabb termékcsoportokból. Az 1920-as évek derekáig a külföldről behozott áruk értéke nagyobb volt, mint az egész hazai gyártásé. Az első világháború utáni években azonban jelentős új, modern termelőkapacitások létesültek az országban, s a fejlesztések, korszerűsítések eredményeképpen az iparág teljesítménye az 1920-as évtized végén már több mint kétszerese volt az importnak, majd az 1930-as évek elején a behozatal – jórészt a világgazdasági válsággal, vámháborúkkal összefüggésben – oly mértékben megcsappant, hogy a finomkerámia-ipar külkereskedelmi mérlege a korábbi importtöbbletről kiviteli többletre fordult át. Több mint negyedszázadon át, az 1932 és 1958 közötti években az új gyártási ágakkal is bővült iparág termékeiből az ország többet exportált, mint amennyit importált, vagyis a növekvő hazai igények nagyobb részét a belföldi termelés elégítette ki.

A második világháború után a termelés fokozatos növekedésével egyidejűleg feléledtek a régi külkereskedelmi kapcsolatok is. Bár hivatalos statisztikai adatok ezekről az évekről nem ismeretesek, becslések szerint 1946-ban az iparág termelésének 4–5 százalékat, 1947–1948-ban pedig már jóval nagyobb részét exportálták, megközelítve az 1930-as évek második felének kiviteli hányadát.

A sokféle rendeltetésű – ipari továbbfelhasználásra kerülő, lakásfelszerelési, egészségügyi, közszükségleti és művészeti értékű stb. – cikkcsoportot nemzetközileg is ismert és elismert gazdag termékválasztékban előállító finomkerámia-ipar tevékenységének alakulásáról az 1940-es évtizedben – a második világháború alatti és utáni évekről – alig rendelkezünk publikált hivatalos statisztikai adatokkal. A külkereskedelmi forgalom időszaka 1939-ben megszakad, és csak 1949-től indul újra részlegesen, a korábbtól nagymértékben eltérő csoportosításban. A finomkerámia-ipar első világháború utáni alakulásáról túlnyomóan hivatalos statisztikai adatok felhasználásával – egy korábbi dolgozatban – nyújtott vázlatos áttekintést a következőkben megkíséreljük folytatni az 1940-es évtized végétől 1970-ig, bemutatva az állami központi tervgazdálkodás első két évtizede és a gazdaságirányítás 1968-ban indult reformja utáni első évek eredményeit. Főbb termékcsoportonkénti részletezésben áttekintjük 1949-től a külkereskedelmi forgalom alakulását, valamint a külkereskedelmi egyenleg és a termelés kombinálásával – a készletek nehezen meghatározható változásának figyelmen kívül hagyásával – a becsült

(feltételezett) hazai felhasználás összes és egy lakosra vetített mennyiségét, esetenként nemzetközi összehasonlításban is. A természetes mértékegységben kifejezett mennyiségi adatok némi képet nyújthatnak az iparág, illetve egyes termékcsoporthoz tartozó termelésének és felhasználásának hazai színvonaláról is. Alapul elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal által 1949-től kezdődően összeállított adatsorok, az évtizedeken át bizalmasan kezelt, „hivatalos használatra” szánt külkereskedelmi statisztikai kiadványok szolgáltak. Felhasználtuk továbbá a Külkereskedelmi Minisztérium némileg más csoportosításban és rendszerezésben közzétett adatait, valamint – egyéb forrás hiányában és/vagy kiegészítésként – a vállalati exportnyilvántartásokat is. Behozatal vonatkozásában természetesen kizárólag a hivatalos országos statisztikai adatok szolgáltak alapul.

ÉPÍTÉSI RENDELTETÉSŰ KERÁMIÁK

Az 1940-es évek végén és az 1950-es évtized elején a lakásépítési tevékenység minimálisra zsugorodása miatt nagy volt a termelési felesleg két építési rendeltetésű fajansz-termékcsoporthoz: az iparágban általában egészségügyi (szaniter)áruként emlegetett lakásfelszerelési, orvos-egészségügyi és kórházi termékekből (mosdó, WC-kagyló, piperecikk-tartók polcok stb.), valamint a belső falburkolási célokra szolgáló mázas csempéből, fajanszlapból. Mindkét termékcsoporthoz az 1895-ben alapított Zsolnay-féle Porcelán- és Fajanszgyár állította elő, mely az 1930-as években végrehajtott beruházások és műszaki fejlesztések eredményeképpen Európa egyik legkorszerűbb kerámiaüzemének számított. Az 1950-es évek első felében külföldre került e két termékcsoporthoz a termelés nagyobb része, a fali csempének olykor több mint 70 százaléka. Az egész iparág devizaforintban számított exportjának több mint fele e két árucsoport kiviteléből származott.

a) *Az egészségügyi kerámiatermékek.* A 2500 tonna körüli termelésből 1953-tól évente 1000 tonna feletti – olykor másfél ezer tonnát is meghaladó – mennyiséget exportáltak. Ennek a devizahozama egyes években az iparág összes kivitelének 40 százalékát is meghaladta. Fokozta az export jelentőségét, hogy túlnyomórészt – sőt egyes években kizárólag – dollárelszámolású országokba irányult. Az 1950-es évek második felétől bevezetett exportgazdaságossági számítások szerint egyes kiemelt termékek „dollár kitermelési” (ún. „G”) mutatója a legkedvezőbbek közé tartozott: az egészségügyi fajansztermék nemcsak az iparágban, hanem országos viszonylatban is egyike volt a legalacsonyabb belföldi berráfordítással előállítható exportcikknek.

Az 1940-es évek végén nagy súllyal szerepelt még az átvevők között Románia, a két háború közötti időszak egyik legfontosabb külkereskedelmi partnere. Az 1950-es évtizedben a legnagyobb átvevő – egyes években az összes kivitel több mint 70 százalékával – Törökország volt. Még nagyobb arányban részesedett a török piac az export devizahozamából, mert a többi átvevőnél általában lényegesen magasabb árat fizetett a termékekért. (Egyebek között ezzel is összefüggött a termékcsoporthoz kiemelkedően kedvező exportgazdaságossága.) Az ország 1958-ig bezárólag minden évben tonnánként több mint 500 dollárt – olykor 700–800 dollárt is – kapott a Törökországba exportált egészségügyi kerámiákért, a többi ország általában 400 dollár alatti átlagával szemben. Törökországon kívül újjáéledtek a két háború közötti hagyományos külkereskedelmi kapcsolatok Egyiptommal, Szíriával, Libanonnal, 1952-ig Izraellel is, majd távolabbi ázsiai országok is

rendszeres átvevőkké váltak: 1952-től Irak, Irán, Ceylon, 1953-tól Indonézia, 1955-től Thaiföld. A régi latin-amerikai kereskedelmi partnerek közül kiesett ugyan Argentína, de minden évben kerültek szállítmányok többek között Equadorba, nagyobb tételek Uruguayba. A fejlődésben elmaradottabb dél-amerikai és afro-ázsiai területeken kívül az iparilag fejlettebb európai országok közül Ausztria, a Benelux-államok és Olaszország voltak a legrendszeresebb vevők, majd az 1950-es évek derekától a Német Szövetségi Köztársaság és Görögország. 1949 és 1956 között az Ibér-félsziget és Dánia kivételével minden európai tőkés országba eljutottak a budapesti Zsolnay gyár egészségügyi kerámiatermékei. Az összes kivitel 1950-ben 15, 1953-ban 20, majd 1956-ban már 32 ország (illetve gyarmati terület) között oszlott meg. Az átvevők listáján több mint 20 európai ország szerepelt. Az export mennyiségének nagyobb része (minden évben) Európába (Törökországot is ide számítva) irányult. A fejlettebb országok azonban mindinkább a jobb minőségű, kevésbé porózus felporcelán árukat igényelték, melyek gyártására Magyarország csak az 1960-as években kezdett rátérni.

Az évi – átlagban 1200 tonna körüli – kivitel 1956 után a belföldi szükségletek növekedésével 700–800 tonnára, némely évben 500 tonna körüli szintre süllyedt, a korábbi 50–60 százalékos exporthányad pedig mintegy 25 százalékra. A piac túlnyomórészt Európára és Ázsiára szűkölt, és minthogy közben a nemzetközi piacon a jobb minőségű felporcelán áruk kerültek előtérbe, exportált egészségügyi fajansztermékeink átlagos tonnaára 1963-tól 300 dollár alá csökkent. Így az 1960-as évek második felében a korábban oly kivételesen kedvező feltételekkel exportált termékcsoporthoz devizaszorzója már csak az országos átlag (60 forint/dollár) körül mozgott. Közben 1962-től a mennyiségileg és minőségileg egyaránt növekvő belföldi szükségletek legalább részbeni kielégítésére az ország mind több – 1966–1967-ben már 1800–2000 tonna – egészségügyi kerámiát importált rubelövezetű országokból, főleg Csehszlovákiából és Bulgáriából, kisebb mennyiségben pedig Romániából. A kivitel tonnánként 250–270 dollár körüli átlagáraihoz közel estek a behozatal rubelárai, de az 1960-as évtized vége felé jelentősen emelkedtek az importárak (400 rubel fölé).

A rubelelszámolású importtal egyidejűleg – a belföldi ellátási zavarok ellenére is – mindvégig megmaradt a konvertibilis valutát hozó kivitel, abból a külkereskedelmi üzletpolitikai megfontolásból, hogy az évtizedek során kiépített piacok ne vesszenek el, és a magyar egészségügyi kerámiatermékek folyamatos jelenléte a nemzetközi áruforgalomban biztosítsa (számítva arra, hogy a termelési kapacitások tervezett bővítése után újból nagyobb mennyiségű áru kerülhet exportra). Az 1960-as évek derekán Hódmezővásárhelyt létesült modern kerámiaipari kombinát, az Alföldi Porcelángyár egészségügyi árut előállító egységének 1967. évi üzembe lépése után, 1969-ben a 9,5 ezer tonnás termelésnek valóban már mintegy 30 százaléka, majd a következő évben a 10 000 tonnát meghaladó termelésnek több mint fele külföldi forgalomba jutott. A megnövekedett exportból azonban alig több mint 1000 tonna – a későbbi években még kevesebb – került konvertibilisdeviza-elszámolású országokba, túlnyomó része – 1970-ben több mint 80 százaléka – rubelövezetbe irányult.

A belföldi termelést és a külkereskedelmi forgalmat figyelembe véve, 1956-ig évente többnyire csak 1200 tonna körüli mennyiség maradt belföldi felhasználásra. Ez a mennyiség az 1960-as évek elejéig fokozatosan 2000, az évtized közepéig 3000 tonnára, 1968-1969-ben pedig 6000 tonna fölé emelkedett. Így ekkor a tartós áruhiány miatt

felhalmozódott szaniteráru-igények is kielégülhettek. 1970-ben a belföldi felhasználás azonban már csak 5000 tonna körül mozgott.

1. tábla

Az egészségügyikerámia-áru termelése és külkereskedelme

Év	Termelés	Export	Import	A termelés és külkereskedelem egyenlege	Export	Import
	tonna				ezer devizaforint*	
1949	1 726	923	2	805	7 349	16
1950	1 786	1 160	-	626	7 061	-
1951	2 496	1 484	-	1 012	7 561	-
1952	2 627	1 090	-	1 537	5 998	-
1953	2 695	1 431	-	1 264	7 192	-
1954	2 468	1 263	-	1 205	5 359	-
1955	2 743	1 637	-	1 106	8 052	-
1956	2 227	1 018	-	1 209	4 466	-
1957	2 108	697	-	1 411	4 128	-
1958	2 522	824	-	1 698	6 046	-
1959	2 548	753	1	1 796	2 968	3
1960	2 688	846	-	1 842	3 434	-
1961	2 844	785	0	2 059	3 566	0
1962	2 850	532	56	2 374	2 365	182
1963	2 888	477	403	2 814	1 867	1 099
1964	2 797	717	1 283	3 363	2 113	4 587
1965	2 829	700	1 702	3 831	2 211	6 116
1966	2 996	707	1 871	4 160	2 145	6 643
1967	3 593	879	2 059	4 773	2 800	7 070
1968	7 133	875	421	6 679	3 132	2 233
1969	9 509	2 859	311	6 961	8 967	1 676
1970	10 267	5 762	290	4 795	20 996	1 619

* Devizaforint: a kivitt áru eladásából származó, illetve a behozott áru megvételére fordított devizáknak a Magyar Nemzeti Bank (MNB) hivatalos alapárfolyamán (1953-tól egységesen középárfolyamon) számított forintértéke (1 dollár = 11,74 forint, 1 rubel = 13,044 forint). 1976-tól az értékelés az MNB által jegyzett kereskedelmi árfolyamon történt. A devizaforintérték-adatok határparitáson értendők: az export értékéből a magyar határtól az eladás helyéig devizában fölmerült szállítási költségeket levonják, az import vételi értékéhez pedig a vételi helytől a magyar határig devizában fölmerült szállítási költségek értékét hozzáadják.

Magyarországon az 1960-as évtized végén az egy lakosra jutó egészségügyikerámia-felhasználás 0,5–0,6 kilogramm volt. A gazdaságilag fejlett országok többségében a felhasználási fejkvóta az 1960-as években 1–2, sőt egyes országokban (például Franciaországban, Nagy-Britanniában) 2 kilogramm feletti volt. Figyelembe veendő azonban, hogy számos országban – a hazai termelés túlnyomó részét kitevő mosdó- és WC-kagylókon kívül – különböző nagyméretű egészségügyi rendeltetésű lakásfelszerelési cikkeket (fürdőkádakat, mosogatókat stb.) is készítenek kerámiából (főleg kőagyagból), s ez a súlyban mért termelési és felhasználási adatokat nagymértékben megemeli.

b) *Mázás falburkoló csempe.* E termékekből kivitelre került a termelés nagyobb része az 1950-es évek elejéig. 1953-tól azonban a 200–300 ezerről fokozatosan mintegy 600 ezer négyzetméterre növekvő termelésnek mind kisebb hányada jutott külföldre a

belföldi szükséglet növekedése miatt, és az 1960-as évtized derekáig az export teljesen elszorvadt.

A falicsempe exportja kevesebb ország között oszlott meg, mint a szaniterárué. Az 1950-es évtized első felében rendszeresen visszatérő átvető volt Törökország és Egyiptom, Dél-Amerikából pedig Argentína, majd Uruguay. Az egészségügyi áruk exportjával szemben a falicsempe kivitelében nagyobb súllyal szerepeltek és állandóbb vevőknek bizonyultak az európai fejlett országok: így például Franciaország és Hollandia csaknem minden évben vásárolt. Számos Európán kívüli országba azonban csak alkalmanként szállítottak falicsempét. Végül is az exportpartnerek gyakori cserélődése következtében az 1949 és 1956 közötti időszakban a hazai mázas falburkoló csempe mintegy félszáz országba, illetve gyarmati területre jutott el.

Falicsempéből 1952-ig a termelésnek mintegy 60, 1959-ig 20 százaléka, később pedig (1965-ig bezárólag) átlagosan 6–7 százaléka került exportra. Az 1956 után fokozatosan növekvő szükséglet legalább részbeni kielégítésére, a krónikussá vált csempehiány enyhítésére 1959-től már rendszeresen, 1962-ig évi 100–200, a további években 300–500 ezer négyzetméter csempét importáltunk, 1957-ben pedig a behozatal már meghaladta a hazai termelést. A csempét 1968-ig szinte kizárólag rubelelszámolású országokból: főleg a Német Demokratikus Köztársaságból (NDK), azonkívül Csehszlovákiából, (olykor kisebb tételeket a finomkerámia-iparát gyors ütemben fejlesztő Bulgáriából), 1965-ben Kínából hoztuk be, majd 1966-ban belépett a szállítók közé – minthogy Csehszlovákia nem tudta leszállítani a lekötött mennyiség nagy részét – a nem rubelövezetbe tartozó Jugoszlávia. Az 1960-as évtized végén ugrásszerűen megnőtt importnak már nagyobb része nyugat-európai országokból származott: az 1969. évi 1,2 millió négyzetméteres behozatalnak közel kétharmada, az 1970. évi 2,9 millió négyzetméteresnek pedig több mint 80 százaléka. Ennek közel felét Olaszország, az egész világ kimagaslóan legnagyobb exportőre szállította, egynegyedét pedig Spanyolország, mely 1960-as évtizedbeli gyors fejlődésével a világranglista második helyére került termelésben és kivitelben egyaránt.

A kerámia burkolólapok gyártásában az 1950-es évektől bekövetkezett valóságos technológiai forradalom eredményeképpen a falicsempe ára a nemzetközi piacon nagymértékben csökkent. Magyarország például az 1950-es évek elején még 2 dollárt meghaladó átlagáron exportálta a sima fehér fajanszcsempét, majd ez az ár 1,50 dollár alá került. A nem fehérre égő olcsó agyagból Olaszországban és Spanyolországban tömegmérétekben gyártott, rendkívül ízléses kivitelű csempe önköltsége ennél alacsonyabb volt, és az 1969–1970-ben importált csempe négyzetméterenkénti átlagára 1,30–1,40 dollár között mozgott.

Magyarországon a falicsempe-felhasználás az 1950-es évtized elejéig minimális volt. A termelés nagyobb része exportra került, így belföldi értékesítésre alig 100 ezer négyzetméter maradt. (Ennyit használtak fel az országban az 1930-as évek gazdasági pangásának időszakában.) Az 1953 és 1958 közötti években az évi felhasználás 300 ezer négyzetméter körül mozogott, az 1959-től rendszeressé váló és növekvő behozatal eredményeképpen az évtized fordulójára mintegy félmillió négyzetméterre emelkedett, 1964–1965-ben pedig meghaladta az 1 millió, 1969-ben a 2 millió, 1970-ben pedig a 3,5 millió négyzetmétert az importból és hazai termelésből belföldi értékesítés céljaira rendelkezésre álló csempemennyiség. Ez több mint 30-szorosa a két évtizeddel korábbiaknak.

A 2. tábla termelési és külkereskedelmi adatai részletesen szemléltetik, hogy az 1940-es évek végi, 1950-es évtized eleji mélypontról tartós stagnálás és lassú, fokozatos emelkedés után miként következett be a robbanásszerű áttörés a hazai falicsempé-felhasználásban. Ez az 1970-es években tovább folytatódott, mennyiségben és választékban egyaránt bőséges kínálattal.

2. tábla

A mázas falburkoló csempé termelése és külkereskedelme

Év	Termelés	Export	Import	A termelés és külkereskedelem egyenlege	Export	Import
	ezer négyzetméter				ezer devizaforint	
1949	192	91	-	101	2 850	-
1950	220	169	10	61	3 769	207
1951	311	224	8	95	5 051	174
1952	352	188	-	164	4 308	-
1953	356	118	38	276	2 415	664
1954	340	74	18	284	1 530	265
1955	390	100	-	290	2 254	-
1956	323	58	-	265	1 052	-
1957	378	51	-	327	875	-
1958	423	34	-	389	649	-
1959	481	37	91	535	493	2 078
1960	509	65	174	618	1 296	4 283
1961	541	10	143	674	88	3 320
1962	548	37	148	659	552	3 603
1963	500	36	333	797	739	7 952
1964	588	18	505	1 075	293	9 769
1965	591	4	445	1 032	47	9 803
1966	626	1	506	1 131	6	11 364
1967	648	-	728	1 376	-	15 910
1968	554	-	924	1 478	-	17 664
1969	645	-	1 194	1 839	-	20 453
1970	600	-	2 904	3 504	-	52 323

Az 1970. évi becsült felhasználás egy lakosra számítva 0,3–0,4 négyzetmétert jelent, ami a Nagy-Britanniában és a skandináv országokban kialakult szintnek felel meg. Több nyugat-európai országban (Ausztria, Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország stb.) azonban a fejkvóta meghaladja az 1 négyzetmétert, nem is szólva Olaszország és Spanyolország jóval magasabb felhasználási szintjéről.

c) *Kályhacsempé.* Sima és díszes (olykor művészi) cserépkályhák építéséhez felhasználható csempét a Romhányi Kályhagyárban, a Pécsi Porcelángyárban és számos kisebb üzem, szövetkezet keretében állítottak elő. A termelés kiemelkedően gyors felútása – 1–2 ezer tonnáról 1964-re 20 ezer tonna fölé – ellenére is már 1958-tól fölmerült az importigény. Az évről évre növekvő behozatal 1967-ben 6 ezer tonnával – közel 9 millió devizaforinttal – tetőzött. Ez az iparág összes importkiadásainak több mint 10 százaléka. A behozatal túlnyomórészt Romániából, Lengyelországból és a Német Demokratikus Köz-

társaságból származott. Az import csökkent a belföldi kereslet mérséklődésének éveiben, mígnem 1970-ben teljesen megszűnt.

A termelés és a behozatal együttesen az 1964 és 1968 közötti években meghaladta a 25, sőt 1966–1967-ben a 30 ezer tonnát (ennek több mint 20 százaléka volt az import). Ez mintegy 150 000 átlagos méretű kályhának felelt meg, a kisebb, ún. hordozható kályhák terjedésével azonban ennél jóval több cserépkályhát építettek évente. Az 1960-as évek második felétől mind nagyobb mértékben tért hódítottak más, gazdaságosabb fűtési eljárások (olajkályha, gázfűtés stb.), így a hazai termelőkapacitások lehetővé tették volna a kályhacsempe exportját is. Jugoszláviába szállítottunk is 176 kályha építéséhez elegendő csempét, és fölmerült művészi színvonalú kályhák Ausztriába exportálásának a lehetősége is. A hazai termelés azonban az 1970-es évek első felében 2–3 ezer tonna közötti szintre zsugorodott, így exportra nem került sor.

d) *Csatornázási kőagyagcső.* A pécsi Zsolnay-gyárban – a múlt század 80-as éveitől több évtizeden át szinte változatlan technológiával – mindössze ezer tonna körüli, stagnáló mennyiségben állítottak elő sómázás kőagyagcsövet. A termelés kiegészítésére minden évben, nagyjából a Német Demokratikus Köztársaságból és Csehszlovákiából importáltunk csatornázási csöveket és alkatrészeket. A behozott mennyiség átlagosan a hazai termelés 10 százaléka körül mozgott, majdnem minden évben meghaladva a 100 tonnát. Értékben az import legtöbbször 100 ezer rubelt sem ért el, csak az 1960-as évek második felében emelkedett és 1969-ben közelítette a 200 ezer rubelt.

Az importtal növelt hazai kőagyagcső-felhasználás mennyisége egy lakosra számítva alig több 0,1 kilogrammnál. Magyarországon ugyanis a csatornázásnál a vegyi hatásoknak kevésbé ellenálló, rendszerint rövidebb élettartamú, olcsóbb betoncső alkalmazása vált általánossá. A csatornahálózat hossza is elmarad – mind az ország területéhez, mind a lakosság számához viszonyítva – az európai országok többségétől. A kőagyagcső-felhasználás az 1960-as években nálunk alacsonyabb volt, mint az európai szocialista országokban, amelyekben egy lakosra számítva – Románia kivételével – mindenütt meghaladta az 1, Lengyelországban a 2 kilogrammot, Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban pedig 6–8 kilogramm között volt. A nyugat-európai iparilag fejlett országok közül Franciaországban is nagyjából betoncsövet használnak csatornázáshoz, de ott is 1 kilogramm feletti volt a kőagyagcső-felhasználási kvóta, a Német Szövetségi Köztársaságban viszont az 1960-as évtizedben 10–15 kilogramm között mozgott, Nagy-Britanniában pedig ennél is magasabb volt.

HÁZTARTÁSI ÉS DÍSZMŰKERÁMIÁK

Az építési rendeltetésű fajansztermékek kezdetben nagyarányú, de mindjobban sorvadó exportján kívül rendszeres kiviteli cikkei voltak a finomkerámia-iparnak a fajansz- és porcelánmasszából vagy közönséges agyagból készült közszükségleti, közvetlen lakossági igényeket kielégítő háztartási és dísz tárgyak. Exportjuk devizaforintban számított értéke 1957 után már meghaladta az építési kerámiákét, és az 1960-as évek derekáig hozamuk nagyobb volt, mint a műszaki célú kerámiák kiviteléből származó.

a) *Fajanszedények és fajanszdísz tárgyak.* A fajanszmasszából gyártott háztartási és díszműáruk – a művészettörténeti és az ipari-kereskedelmi szóhasználatban kőedényként (is) ismert termékek – kivitele elsősorban a Gránit gyár tevékenységéhez kapcsolódott. A

Kispesten 1922-ben alapított modern – létesítésekor Közép-Európa legkorszerűbb kőedénygyárának számító – nagyüzem háztartási és dísztárgyakon kívül 1949-ig egészségügyi fajanszt is gyártott. Az 1930-as évek derekán termelésének több mint 30 százaléka külföldi piacra került.

A háborús években megnövekedett termelés túlnyomó része belföldön értékesült, de a háború után – a versenytársakhoz viszonyítva rövid (3–5 hónapos) szállítási határidők vállalásának és az áruk jó minőségének köszönhetően – az erős konkurenciaharc ellenére is az export volumene már 1947-ben meghaladta a két háború közötti legmagasabb szintet, és 1948–1949-ben a termelés több mint egyharmadát értékesítették külföldön. (Igaz, hogy a külföldi eladások gyakran veszteségesebbek voltak a belföldi értékesítésnél.) Az 1950. évi több mint 2800 tonnás termelésnek – és az 1951. évnek is – közel fele került kivitelre, a későbbiekben azonban a növekvő termelésnek egyre csökkenő hányadát, az 1950-es évtizedben mintegy 30, az 1960-as években 23–24 százalékát exportálták. Az 1960-as évtized derekáig évente átlagosan közel 1000, olykor még azt is meghaladó mennyiség volt a kivitel, ami az évtized második felében 800 tonnára mérséklődött.

A két háború között még túlnyomórészt Romániába és más, főleg Balkán-félszigeti országokba, majd az 1930-as évek derekától a közélkeleti térségbe irányult a gyár kivitele. A háború után azonban fokozatosan Nyugat- és Észak-Európa lett a felvevő piac: az exportált fajansztermékeknek már az 1950-es években is több mint felét, majd átlagosan mintegy 80 százalékát a fejlett iparral (köztük kerámiaiparral) rendelkező európai országok vették át. Az összes exportnak mintegy negyedrésze a Benelux-államokba – az 1950-es években inkább Belgiumba, később nagyjából Hollandiába – került. A skandináv-országok – sorrendben: Dánia, Svédország, majd 1954-től Norvégia is – több mint 10 százalékkal részesedtek a kivitelben. Jelentősebb mennyiséggel csaknem minden évben szerepelt az átvevők között Nagy-Britannia, kisebb tételekkel Málta szigete. Számtottvő mennyiségű szállítmányok jutottak – az 1958 és 1964 közötti évek kivételével – rendszeresen Ausztriába is. A Német Szövetségi Köztársaság csak 1954-től importált rendszeresen a Gránit gyártól háztartási fajanszedényeket, de az 1960-as években a legnagyobb átvevő lett: az összes kivitelnek több mint harmadrészét vette fel. (Ezeknek a szállítmányoknak bizonyos hányada azonban Hamburgon át más végső rendeltetési helyre került.) Végül is a kivitel mennyiségének csökkenő tendenciája ellenére az európai országok az 1960-as években több árut vettek át, mint az előző évtizedben.

Törökország az 1950-es évek végéig nemcsak a hazai egészségügyi fajansztermékekből, hanem a háztartási fajanszárukból is jelentős tételeket vásárolt, mindaddig míg ki nem építette – többek között éppen magyar szakemberek segítségével – saját kerámiaiparát. A Libanonba irányuló szállítmányok csökkentek az 1960-as években. A legtovább és a legnagyobb tételekkel Szíria és Egyiptom maradt meg a közel-keleti exportpartnerek közül, és számos arab országon kívül Távoli Keleten is akadtak időnként átvevők.

Az afrikai országok közül az 1950-es évek első felében Nigériába irányultak jelentősebb szállítmányok, ezenkívül Kongóba és Aranypartra. Észak-Amerikából 1958-tól egy évtizeden át rendszeres átvevők Kanada és az Egyesült Államok. Latin-Amerikából az 1950–1951-ben még jelentős tételekkel szereplő Argentínán kívül esetenként néhány más ország és (az 1950-es években még) gyarmati terület, majd 1961-től 1965-ig Kuba vett át számtottvő mennyiségű exportárut.

A Gránit gyár fajanszedényei és -díszműái a háború után négy világrész több mint félszáz államába jutottak el: az 1950-es évtizedben évente 20-nál is több országba, a későbbiekben 6–18 átvevőt tüntet fel évente a külkereskedelmi statisztika. A háztartási fajanszedényeket és -dísztárgyakat azonban lényegesen kedvezőtlenebb feltételekkel exportálták, mint a hasonló massaösszetételű egészségügyi fajanszáru, elsősorban a meglehetősen alacsony exportárak miatt. A fehér és színes, máz alatt vagy máz felett festett fajanszedények és -díszműaik súlyegységre vonatkoztatott kiviteli átlagára lényegesen alacsonyabb volt, mint az azonos súlyú, kevésbé munkaigényes, túlnyomórészt fehérmázas egészségügyi fajanszárué, holott a belföldi forgalomban éppen fordítva: a szaniteráru tonnánként átlagosan 20–30 százalékkal olcsóbb volt, mint a fajanszedény és -díszműáru. Az 1950-es évek végéig egy tonna egészségügyi áru exportjából – mint láttuk – 500 dollárt is meghaladó hozam származott. Ez ugyan a későbbiekben 300 dollár alá csökkent, de a háztartási edények és díszműfajansz tonnánkénti átlagos kiviteli ára az 1950-es években is 300 dollár alatt mozgott, és a fajanszedényárak iránti kereslet csökkenése ezt legtöbbször 200 dollár alá nyomta. Végül is a fajanszedények és -díszműaik kivitelének devizasorzója kedvezőtlenebb volt a népgazdasági átlagnál (60 forint/dollár).

b) *Herendi porcelán.* Az építési és közfogyasztási fajansztermékek exportjának fokozatos csökkenésével vagy éppenséggel megszűnésével szemben a munkaigényes, jelentős részben művészi kézimunkával előállított, már a múlt század második felében nemzetközi hírnévre emelkedett herendi porcelántermékek kivitele határozottan emelkedő irányzatú volt. A háború befejezése után néhány hónappal már megjelent a herendi áru a nemzetközi piacon, és a nyersanyag-beszerzési nehézségek miatt nehezen induló – 1947–1948-ban mindössze 40–50 tonnás – termelésnek mintegy harmada exportra került. Miután államközi tárgyalások eredményeképpen 1949-től felvették a kapcsolatot a jelentősebb régi átvevőkkel, az exporttevékenység tovább bővült. Míg azonban az 1950-es évek első felében a budapesti Zsolnay-gyár termékeiből évente átlagosan mintegy 800 000 dollár, a Gránit gyár fajanszedény- és -díszműáruiból több mint 400 000 dollár értékben exportáltak, a herendi porcelánok kiviteléből származó devizabevétel az 1960-as évek elejéig 200 000 dollár alatt maradt.

A fajansztermékek csökkenő devizahozamával szemben a herendi porcelán exportjából származó túlnyomórészt dollárbevételek – az 1953-ban megindult és több éven át tartott beruházási és felújítási munkálatok befejezése után – az 1960-as években lendületesen növekedett, és a 100 tonna körüli szintről az 1960-as évek vége felé 200 tonna fölé emelkedett termelésnek mind nagyobb hányada, mintegy 60 százaléka került exportra, míg az 1950-es évtizedben és az 1960-as évek nagyobb részében az exporthányad átlagosan 40 százalék körül mozgott. A herendi gyár dollárban kifejezett exporthozama az 1960-as évek elején már nagyobb volt, mint az iparág bármely más gyaráé, az évtized végén pedig egymaga többet exportált nem rubelövezetű országokba, mint a többi gyár együttvéve: a fajansztermékek kiviteléből származó (1949–1950-ben még 1,2–1,3 milliós) dollárbevétele két évtized alatt alig harmadára apadt, ugyanakkor a herendi porcelán kivitelének devizahozama 5–6-szorosára, 1 millió dollár körüli szintre emelkedett. A herendi porcelánexport földrajzi megoszlását mutatja a 3. tábla.

Az 1950-es évek elején az Egyesült Államok volt a legnagyobb átvevője a herendi porcelánnak (1951-ben az összes export közel felével). Az európai országok közül Ola-

sz-országba irányultak csaknem minden évben a legnagyobb szállítmányok, olykor több is, mint az Egyesült Államokba. Jelentős tételek kerültek a Benelux államokba (nagyobb-részt Hollandiába). 1950-ben Ausztria vásárolta a legtöbb herendi árut, de a későbbi években Svájcba olykor több herendi porcelán került, mint Ausztriába. Évenkénti rendszerességgel, de eléggé változó mennyiségben vásárolt herendi porcelánt Svédország és ennél kisebb mennyiségben a többi észak-európai ország. Az 1950-es években viszonylag kis tételekkel szerepelt az átvévők között Nagy-Britannia és Franciaország, ezenkívül a Német Szövetségi Köztársaság is, amely a későbbiekben a legnagyobbak közé került.

Az Európán kívüli országok közül – az Egyesült Államokon és Kanadán, valamint a gazdaságilag ugyancsak fejlett Ausztrálián és a Dél-afrikai Köztársaságon kívül – az 1950-es évek első felében, majd az 1960-as évtizedben is Mexikó szerepel a legjelentősebb szállítmányokkal, és kisebb tételekkel, több-kevesebb rendszerességgel néhány dél-amerikai ország (Argentína, Brazília, Venezuela, Ecuador stb.). Az afro-ázsiai földrészről Törökországon kívül leginkább egyes arab államok (Egyiptom, Libanon stb.) vagy távolabbi keleti országok (Irán, Ceylon, Pakisztán stb.) tűnnek olykor fel az exportpartnerek listáján.

Az 1960-as években, különösen az évtized második felében a herendi porcelán exportja erőteljesen megnőtt, s egyben a szerkezete is módosult. Az 1950-es évek végéig az export csaknem kizárólag dollárelszámolású országokba irányult, átlagosan évi 160–170 ezer dollár értékben.

Az 1960-as évtizedben jelentős mennyiségű herendi porcelán került rubelövezetű országokba is, túlnyomórészt a Szovjetunióba, évente átlagosan mintegy 100 000 rubel értékben. Az évtized második felében kisebb tételekkel Lengyelországot, majd Romániát, az 1955–1968 években pedig a klíringdollár elszámolású Jugoszláviát is megtaláljuk az átvévők között.

Miközben a dollárelszámolású export volumene többszöröződött, egyidejűleg koncentráltabbá is vált: több mint fele három országban (Egyesült Államok, Olaszország és NSZK) összpontosult. Az 1960-as évtized derekáig az Egyesült Államok tartotta még vezető helyét minden évben, de a későbbiekben már megelőzte Olaszország vagy az NSZK, amely ország az évtized második felében az első helyre került az átvévők sorában, évente mintegy 150 000 dollárral. Ekkor az Egyesült Államok Olaszország után a harmadik helyre csúszott vissza. Utánuk Hollandia, Ausztria és Nagy-Britannia a sorrend. (Nagy-Britannia ekkor több mint tízszer annyi herendi porcelánt vett át, mint az előző évtizedben!) A többi európai ország részesedése a herendi exportban visszaesett, sőt a Svédországba irányuló kivitel abszolút értékben is csökkent. Törökország kiesett az átvévők sorából, csakúgy mint 1965-től Portugália, több évi korábbi rendszeres kereskedelmi kapcsolat után. Viszont az átvévők közé került az évtized derekán Spanyolország és Görögország, az Európán kívüli országok közül pedig Izrael. Több évi szünet után rendszeressé váltak az Ausztráliába irányuló szállítások, viszont kiesett 1961-től a Dél-afrikai Köztársaság.

A fejlődő országok herendiporcelán-exportja lassan emelkedett: a dollárelszámolású kivitelnek mintegy 10 (az 1960-as évtized második felében már több mint 10) százaléka. Mexikó továbbra is megelőzi a többi latin-amerikai államot, Afrikában pedig Líbia vásárolt több ízben is néhány ezer dollár értékben herendi porcelánt.

3. tábla

A herendi porcelántermékek exportja

Összes export	Rubelövezetbe	Dollárszámlású országokba						Más földrész országai	
		Olaszország	Német Szövetségi Köztársaság	Benelux államok	Ausztria, Svájc	Egyéb európai ország	összesen		
1 708	-	2	-	40	151	102	1 413	.	
2 086	-	10	2	61	715	93	1 205	.	
2 175	-	137	13	36	355	257	1 377	.	
1 374	-	166	13	37	150	307	701	.	
1 754	-	194	51	207	200	414	688	.	
2 063	21	279	57	545	72	298	791	.	
1 802	3	469	38	166	92	173	861	.	
1 541	11	308	59	206	48	212	697	.	
1 970	28	375	109	300	101	561	496	.	
2 016	19	406	142	415	125	503	406	.	
2 360	285	411	163	352	142	358	649	.	
2 222	20	454	225	288	164	356	715	74	
4 050	1 241	375	182	376	323	590	963	150	
4 422	1 635	452	253	291	247	530	1 054	178	
4 546	1 674	654	292	431	247	391	857	100	
5 100	1 366	594	345	543	331	725	1 196	236	
5 523	1 285	860	672	604	438	568	1 089	236	
6 353	895	760	1 127	713	585	1 084	1 189	264	
7 575	879	1 340	836	942	450	976	2 152	738	
9 100	1402	1 404	1 538	1 000	659	581	2 516	784	
10 976	1 369	1 909	2 212	675	976	757	3 078	1 452	
13 078	1 555	2 300	2 173	990	1 283	1 106	3 671	1 288	

A herendi porcelán az exportgazdaságossági számítások szerint kezdettől fogva az egyik legkedvezőbb feltételekkel exportált termékcsoporthoz tartozott. Az ún. „G” mutatók azt jelezték, hogy a herendi porcelán egységnyi nettó devizahozamának eléréséhez országos összehasonlításban is igen alacsony belföldi bér- és bérjellegű ráfordításra volt szükség. Az 1960-as évtized vége felé 40–50 forint belföldi folyó áras értékű herendi porcelán hozott 1 dollárt, illetve 30–40 forint 1 rubelt.

c) *Egyéb háztartási és díszműáru.* A herendi porcelánon kívül jelentéktelen, néhány ezer dollár értékben egyéb – hollóházi, majd később a Kalocsán létesített festőüzemben díszített – porcelánáru is szállítottunk külföldre. (Ezt 1968-tól külön tételeként is kimutatja a hivatalos külkereskedelmi statisztika.) Ennél sokkal jelentősebb azonban a különböző kerámia-díszműárak kivitele. Annak ellenére, hogy az iparág hagyományos díszműáruinak előállítására, például a Zsolnay-féle „porcelánfajanszok” termelése (s így exportja is) szünetelt a háború után, a több mint évszázados Városlódi Majolikagyár – amely még 1947-ben is exportált – az államosítások után leállították, és csak két évtized múlva, az 1960-as évtized végén a herendi gyár telepeként helyezték újra üzembe. Az 1940-es évek végi jelentéktelen export után 1954-től válik rendszeressé, növekvő mennyiségben és értékben a kerámiadísz tárgyak kivitele. Ennek keretében a minisztériumi felügyelet alatt álló vállalatok mellett kisebb termelőszervezetek – tanácsai irányítású állami vállalatok és ipari szövetkezetek – különleges mázolási és díszítési termékei, továbbá keramikus iparművészek alkotásai kerültek exportra. Az 1953-tól fokozatosan bővített, többé-kevésbé korszerűsített – többek között „engóbos” népművészeti kerámiákat előállító – Hódmezővásárhelyi Majolikagyár termelésének több mint felét nagyjából gazdaságilag fejlett országokba exportálták. A Bodrogkeresztúri Kerámia Szövetkezet is dollár-övezetbe szállította termelésének 20–30 százalékát. A Magyarországi Kerámia Vállalat exporttermékei – a termelés 10–15 százaléka – pedig inkább szocialista országokban találtak piacot. Közülük Jugoszlávia vásárolta a legtöbb kerámia-díszműáru, azonkívül a Német Demokratikus Köztársaság és Csehszlovákia. A fejlett tőkés országok közül Svédország, a Benelux államok és Nagy-Britannia voltak a legnagyobb díszműáru-átvevők.

Az ország összes kerámia-díszműáru kivitelének devizaforintban számított értéke az 1950-es évek derekához képest megtöbszöröződött, és 1962-től már meghaladta a Gránit gyár hanyatló vagy legalábbis stagnáló fajanszáru-kivitelét, és a későbbiekben elérte a herendi porcelán-export növekvő devizahozamának a felét. A díszmű kerámiák kivitelében azonban nagyobb hányadban szerepeltek rubelelszámlálású országok, mint a herendi vagy még inkább a Gránit gyár áruinak átvevői között.

d) *Porcelánedény és porcelán dísz tárgyak.* E termékek legnagyobb részét a múlt század derekától működő és különleges kerámiatermékeivel (porcelánfajansz, eozin stb.) európai hírnevet szerzett pécsi Zsolnay-gyár állította elő, ezenkívül 1954-től 1968-ig gyártottak edény- és díszműáru a Drasche-féle Téglagyárból az államosítások után kivált Kőbányai Porcelángyárban, kis mennyiségben az óbudai Hüttl-üzemben, és ugyancsak 1954-től átállt porcelánedény-gyártásra a Hollóházi Porcelángyár is, ahol korábban több mint egy évszázadon át fajanszáru-termelés folyt.

A csekély hazai háztartási porcelántermelésből az 1950-es évek elején számottevő kivitel is volt, a későbbiekben azonban exportra ritkán került sor, sőt 1954-től rendszeresen importált a ország a növekvő igények kielégítésére porcelánedényeket. Eleinte csak 100,

de 1957-ben már 500 tonna, majd az 1960-as években 1000 (sőt 1961-ben 2000) tonnát is meghaladó mennyiség, átlagosan évi 1300–1400 tonna (800–900 ezer rubel értékben) volt a behozatal, ami a termelésnél is nagyobb mértékben hullámozott, és az egész hazai termelés mennyiségét túlszárnyalta.

4. tábla

Porcelánedény és -dísztárgyak termelése és külkereskedelme

Év	Porcelán-			Fajansz-			Egyéb agyagáru	
	termelés	import		termelés	export		termelése	exportja
	tonna	ezer devizafo- rint		tonna	ezer devizafo- rint		(tonna)	(ezer devizafo- rint)
1949	400	2	147	2 419	977	4 450	.	94
1950	484	20	276	2 862	1 379	4 953	.	404
1951	886	-	-	2 302	1 126	3 403	.	881
1952	1 213	-	-	3 074	614	1 856	510	953
1953	1 422	-	-	2 945	954	2 415	755	833
1954	2 097	66	241	3 229	1 008	2 454	1 167	511
1955	2 668	21	400	3 668	1 074	2 578	1 448	404
1956	1 912	76	775	2 908	800	1 963	935	412
1957	2 122	530	3 638	3 466	983	2 204	836	561
1958	2 412	422	3 030	3 961	988	3 850	1 022	1 526
1959	2 183	915	8 968	3 666	767	1 662	1 377	880
1960	1 950	1 559	13 360	3 860	1 297	2 737	1 533	1 355
1961	2 308	2 328	12 225	4 035	1 300	2 665	1 460	2 218
1962	2 825	1 324	10 061	3 260	732	1 625	1 462	2 616
1963	2 170	605	8 271	3 729	921	2 022	1 482	2 521
1964	1 838	684	9 024	4 349	943	2 086	1 030	2 668
1965	1 891	1 230	11 171	3 909	878	1 954	1 703	3 018
1966	2 098	1 832	14 162	3 850	662	1 676	1 859	3 335
1967	1 793	1 937	15 686	3 424	897	1 874	1 501	3 505
1968	1 361	1 279	12 244	3 686	782	2 213	1 573	3 492
1969	1 763	894	9 903	3 590	869	2 470	1 635	4 791
1970	3 433	967	10 115	3 216	783	2 458	1 848	5 815

A legtöbb porcelánedényt a keményporcelán európai őshazájának számító Kelet-Németországból (Meissen) hoztuk be, azonkívül az ugyancsak nagy mennyiségben jó minőségű porcelánt gyártó Csehszorból, továbbá 1962-ig Kínából, majd a későbbi években jelentős tételeket Bulgáriából is. Az utóbbi tonnánkénti átlagára az 1960-as évek derekán 400 rubel alatt maradt, a cseh porceláné 600 rubel körül mozgott. (Az átlagár jelentős különbségét a szállítmányok választék-összetételében és minőségében mutatkozó eltérések is okozták.) Háztartási porcelánedényen kívül rendszeresen importáltunk a belföldi áruválaszték bővítésére márkás porcelán díszműáru is: az 1960-as évek első felében átlagosan évi közel 70 tonna, a későbbiekben 40 tonna körüli mennyiségben. Ennek kilogrammonkénti átlagára többszöröse volt a háztartási porcelánáruénak, rendszerint meghaladta a 3 rubelt.

A csaknem teljesen rubelelszámolású országokból származó porcelánimport 50–60 forintos átlagos devizaszorója jelentősen magasabb volt a rubel 40 forintos átlagértéké-

nél, a gazdaságosnak nem mondható porcelánimport tehát inkább a behozatalnak hazai termeléssel való helyettesítését ösztönözhetette. Erre 1970-ig kellett várni, amikor termelni kezdett az Alföldi Porcelángyár edénygyártó egysége is. Belépésével 3400 tonna fölé ugrott a hazai porcelánedény- és dísztárgytermelés. Ezzel fordulat következett be a magyarországi edény- és díszműáru-termelés belső szerkezetében, melyet korábban – a nagy-britanniaihoz és a latin-európai országokhoz hasonlóan – a fajansz áruk dominanciája jellemzett. A Magyarországon előállított porcelánedény és -díszműáruk mennyisége 1970-től meghaladta a fajanszt, sőt az 1970-es évek második felében a háztartási fajansz- és agyagáruk együttes mennyiségét is. Ez a fordulat a porcelán- és fajanszáruk belföldi felhasználásában azonban valójában Magyarországon már egy évtizeddel korábban bekövetkezett. Figyelembe véve ugyanis a rendszeres fajanszedény-kivitelt és a jelentős porcelánáru-behozatalt, Magyarországon már az 1950-es évek végén a belföldi felhasználás céljaira több porcelán állt rendelkezésre, mint háztartási fajansz- és díszműáru.

MŰSZAKI TERMÉKEK

Építési célokra szolgáló finomkerámia-ipari cikkekből az ötvenes években a termelési felesleget (előnyös feltételekkel) túlnyomórészt dollárövezetű országokba exportáltuk. A termelési kapacitások bővítésének, fejlesztésének elhanyagolása következtében azonban az ország növekvő – olykor „kemény” devizát igénylő – behozatalra szorult több termékcsoportból. A hatvanas évekre bekövetkezett tartós áruhiány nehezítette többek között a lakásépítési és -korszerűsítési, csatornázási stb. munkálatok megfelelő színvonalú elvégzését. Ezzel ellentétes folyamat játszódott le egyes műszaki kerámiák, mint például a porcelánszigetelők terén: bár a hazai termelés fedezte a belföldi szükségleteket, sőt a feleslegből rendszerint külföldre is jutott, oly mértékben bővítették a termelési kapacitásokat, hogy megtöbbszöröződött az export, amely nagyjából (kedvezőtlen feltételekkel) rubelelszámolású országokba került.

a) *Villamosipari finomkerámiák.* A műszaki porcelánok túlnyomó részét – általában több mint 90 százalékát – a különböző nagy- és kiefeszültségű porcelánszigetelők teszik ki. Ezenkívül gyártottak porcelán- és más finomkerámia-terméket laboratóriumi, textilipari, vegyipari, hőtechnikai stb. célokra is. A porcelánszigetelők termelésének bázisa az iparág két nagy gyára volt. A pécsi Zsolnay-gyár állította elő korongolási eljárással a nagyfeszültségű függő és álló óriásszigetelők, átvezető, tám- stb. szigetelők nagyobb részét, a kiefeszültségű szigetelőket pedig leginkább sajtolási eljárással a Kőbányai Porcelángyár gyártotta. Porcelánszigetelőket gyártott még számottevő mennyiségben átmenetileg a Hollóházi Porcelángyár is.

Az erőltetett iparosítási és nagyarányú villamosítási program céljaira a kora ötvenes években ugrásszerűen, az 1949. évi 2800 tonnáról 7000 tonna fölé nőtt az villamosipari és egyéb műszaki porcelánok termelése. Ez 1954-től visszaesett az évtized végéig 4–5 ezer tonna közötti szintre, s ennek 10–15 százalékát exportálták. Az évtized fordulóján (1959–1961) átmenetileg a kivitelt némileg meghaladó behozatalra volt szükség. Ezek után nagyarányú rekonstrukciós beruházások révén – különösen a Kőbányai Porcelángyárban – oly mértékben megnöttek a termelési kapacitások, hogy villamosipari és egyéb műszaki finomkerámiákból a termelés 1963-tól 8–9 ezer, majd az évtized vége felé 10–

11 ezer tonnára növekedett. Minthogy erre a mennyiségre nem volt szükség, a termelés negyedét-harmadát, sőt 1967-ben mintegy felét exportálni kellett. A termelési felesleg a korábbi néhány száz tonnáról 2–3, sőt 4 ezer tonna fölé ugrott. Az 1950-es években a kivitel nagyobb része – súlyban és még inkább értékben – különleges megmunkálást igénylő, értékes, nagyfeszültségű porcelánszigetelőkből, a későbbiekben nagysorozatban gyártott kisfeszültségű szigetelőkből állt. S míg a kora hatvanas évekig a villamosipari kerámiák exportjának nagyobb része – miként az építési és közszükségleti kerámiáké – dollárelszámolású országokba irányult, 1963-tól a megnövekedett kivitel több mint 70 százaléka rubelövezetbe került. Jelentős mennyiséget vett át Románia, az 1960-as évtized derekán Lengyelország, majd a Német Demokratikus Köztársaság, ezenkívül kisebb tételeket a többi KGST-ország. A legrendszeresebb vevő a szocialista országok közül – a Szovjetunióval való szakítás után is – Albánia volt.

5. tábla

Villamosipari porcelánok és más műszaki kerámiák termelése és külkereskedelme

Év	Termelés	Export	Import	A termelés és külkereskedelem egyenlege	Export	Import
	tonna				ezer devizaforint	
1949	2 758	67	7	2 698	787	264
1950	4 063	372	18	3 709	2 112	690
1951	4 823	406*	15	.	2 942	591
1952	6 473	822	480	6 131	2 618	2 321
1953	7 062	943	253	6 372	3 653	2 084
1954	4 603	539	39	4 103	1 544	761
1955	4 293	602	15	3 706	1 962	943
1956	3 913	498	10	3 425	1 451	810
1957	4 297	781	8	3 514	1 512	825
1958	4 537	629	11	3 919	1 591	1 109
1959	5 015	367	509	5 157	734	3 738
1960	6 057	690	861	6 228	1 411	4 570
1961	6 213	800	883	6 296	2 231	3 805
1962	6 570	899	7	5 678	2 685	534
1963	8 211	2 233	25	6 003	7 070	1 653
1964	9 213	2 558	131	6 786	7 263	410
1965	9 372	2 028	44	7 388	6 154	344
1966	8 139	3 332	148	4 955	11 008	1 384
1967	9 942	4 447	124	5 619	14 518	1 186
1968	10 934	2 965	136	8 105	9 999	6 728**
1969	10 277	3 057	130	7 350	11 014	5 192**
1970	10 488	2 323	152	8 317	8 933	2 680**

* Ezer darab.

** Az 1968–1970. évi, viszonylag magas behozatali értékek a villamosipari kerámiákon kívül a Német Demokratikus Köztársaságból importált vegyipari kerámiatermékek adatait is (1968-ben 3618, 1969-ben 2855, 1970-ben 598 ezer devizaforint értékben) tartalmazzák.

A gazdaságilag fejlett országok közül Hollandia és Norvégia vásárolta a legtöbb porcelánszigetelőt. A rendszeres átvétők közé tartozott Törökország és – az 1963–1964.

években különösen nagy tételekkel – Görögország is. Az 1960-as évek megnövekedett exportjában jelentős szerepet kapnak a közel-keleti országok (Izrael, Libanon, Egyiptom stb.) és a távolabbi ázsiai országok (Irán, Irak, Pakisztán, Indonézia stb.). Latin-Amerikát – különösen az 1950-es években – Argentína és Uruguay képviselte, majd Kolumbia. A fejlődő országokba szállított szigetelők átlagos tonnaára azonban általában magasabb volt (az 1960–1970-es években átlagosan 232 dollár), mint az iparilag fejlettebb országokba exportáltaké. Megemlítendő még, hogy egyes években – főleg a kifestőszigetelők kivételénél – igen magasak voltak a fuvardíjak, a szerződéses eladási árnak 40 százalékát is közelítették az általában inkább csak 10 százalék körüli hányaddal szemben. A szállítót terhelő fuvar költségek tetemesen csökkentették a határparitásos devizabevételt, s rontották a porcelánszigetelők kedvezőtlen (az iparágban a legkedvezőtlenebbnek mondható) exportgazdaságossági mutatóit: az 1960-as évtized derekán a herendi porcelán esetében egységnyi devizaforintért alig több mint 2 forint értékű árut szállítottunk a dollárövezetbe, a kifestőszigetelők porcelánszigetelőknél pedig a 8–9 forintot is meghaladta a kiszállított áru belföldi értéke.

A nagyarányú exporthoz képest jelentéktelen volt a villamosipari finomkerámiák – túlnyomórészt rubelövezetű országokból származó – behozatala, csupán néhány évben haladta meg a több száz tonnát, és gyakran a 30–40 vagy még a 10 tonnát sem érte el.

b) *Csiszolókorong és köszörűszerszámok.* A villamosipari porcelánok és finomkerámiák termelése és külkereskedelmi forgalma még beletartoznak a hagyományos agyagiparként értelmezett finomkerámia-ipar termékei körébe. Kevésbé mondható ez el a különböző (kerámia, bakelit stb.) kötésű és (szilíciumkarbid, normál- és nemeskorund, gyémánt) szemcsészetű csiszolókorongokról. Ez az 1940-es évtized végi nagy ipari átszervezések idején – sajátos megfontolásokból – a finomkerámia-iparhoz csatolt új gyártási ág erőteljesen megnövelte az iparág külkereskedelmi mérlegének behozatali oldalát. A vas- és acélipari megmunkáláshoz szükséges drága szemcséből csekély élőmunka-ráfordítással előállított csiszolókorongból a hazai üzemek (Gránit-, Solus-, Widenta-gyár) nem tudták kielégíteni az erőltetett ütemben fejleszteni kívánt nehézipar mennyiségi és minőségi igényeit. Így az ország nagy volumenű behozatalra szorult gépipari és egyéb csiszolókorongokból (és a gyártásukhoz szükséges szemcséből). Ezek jelentették az 1950-es évek elején az egész iparág kiemelkedően legnagyobb importtételét, hisz hagyományos agyagipari termékekből alig volt behozatal. Az 1940-es évek végén a csiszolókorong-import túlnyomórészt nyugati, fejlett ipari országokból származott, de a későbbiekben már a rubelövezetbe tartozó országok voltak – legalábbis mennyiségben – a legnagyobb szállítók. A hazai termelés erőteljes – 1949 és 1953 között több mint négyszeresére (3500 tonnára) – emelkedésével az 1950-es évek derekától az import 200–300 tonnára mérséklődött. Főleg csak műszerészkorongokat importáltunk: elsősorban Csehszlovákiából, jóval kevesebbet a Német Demokratikus Köztársaságból és a Szovjetunióból, azonkívül kisebb tételeket Nyugat-Európából (leginkább Ausztriából és a Német Szövetségi Köztársaságból).

Az 1950-es évtized vége felé a gyorsan felfutott termelésből exportra is kerültek különféle csiszolókorongok. Műszerész- és fogászati korongokat minden évben vett át Albánia és Törökország, de rendszeresen szállítottunk Svédországba és Olaszországba, Izraelbe és Egyiptomba, valamint további kiemelkedően nagy tételeket Brazíliába is. Gépipari csiszolókorongokból az 1950-es évek derekán Brazília a legnagyobb átvevő,

csaknem minden évben szállítottunk Törökországba is, 1957-től azonban Jugoszláviába, azonkívül a Szovjetunióba és más KGST-országokba indul a legtöbb szállítmány.

Az 1950-es évek második felében a behozatal és a kivitel mennyisége nagyjából kiegyenlítette egymást, vagyis a termeléshez közel esik a belföldi felhasználás. Az 1960-as években csiszolókorongból is jelentősen megnövekedett a termelés (az évtized vége felé már mintegy 7000 tonnára). Ennek ellenére az ország az évtized első felében 500–600 tonna, 1966–1967-ben pedig 1000 tonnát is meghaladó importra szorul csiszolókorongokból. A külkereskedelmi forgalom egyenlege az 1960–1968-as években erőteljes behozatali többletet mutat.

1960 után az import mennyisége nagyobb részt – közel kétharmad részben – rubel-övezetű országokból (főleg Csehszlovákiából és a Német Demokratikus Köztársaságból) származott ugyan, de a kisebb volumenű nyugat-európai import dollárértéke csaknem kétszerese volt a rubelének. A súlyegységre számított dollárár ugyanis többszöröse volt a rubelárnak. A külkereskedelmi statisztikai adatokból nyert átlagos tonnaárak dollár-övezetű országokból (többek között Ausztriából, Nagy-Britanniából, majd a Német Szövetségi Köztársaságból) vásárolt csiszolóanyagok esetében korábban 1000 dollár alatt, 1960 után 1000–1500 dollár között mozogtak, az NDK-ból, Csehszlovákiából importált termékek esetében több év átlagában viszont 300–400 rubelt, sőt korábban 200 rubelt sem értek el. (Az árszintek közötti nagy különbségek jórészt az importált termékek eltérő választék-összetételével is magyarázhatók.)

Az 1960-as években a kivitelnek az össztermeléshez viszonyított hányada egészen elhanyagolható. A súlyban jelentéktelen, de meglehetősen nagy értéket képviselő, kisméretű fogászati és műszerész- stb. korongok kivitele azonban – különösen az évtized derekán – erőteljesen emelkedett, és jelentőségük a csiszolótermékek összes exportjában növekedett: devizahozamuk egyes években nagyobb volt, mint a gépipari korongoké, pedig arányuk az össztermelés értékében alig 10 százalékot tett ki.

A termelés állandó növelését ösztönözték a felhasználó vállalatok igényei, melyek 1965-ben már 7500 tonnára emelkedtek. Ez egy lakosra számítva 0,7–0,8 kilogrammos szintnek felel meg. Hasonló fejkvótával találkozunk a Német Szövetségi Köztársaságban is. A csiszolókorong-igényeket az acéltermeléssel összevetve: Magyarországon 1 tonna nyersacél megmunkálásához több mint 2 kilogramm csiszolókorongra van szükség, az NSZK-ban és más fejlettebb országokban (például Japánban) pedig ennek csak mintegy a felére. Ezek után a Gránit gyárban intenzívebbé vált a gyártmányfejlesztő tevékenység, melynek eredményeképpen számos új, nagy teljesítményű, üvegszál-erősítésű vágó- és tisztítókorongot kezdtek gyártani, lendületet vett a nagy értékű gyémántszemcsés korongok gyártása, bekerült a gyártási programba az új felületkikészítő eljáráshoz szükséges vibrációs anyagok, vibrációs csiszolótárcsák stb. elállítása. A korábbi csiszolóanyagoknál sokkal hatékonyabb új vágó-, tisztító- stb. korongtípusok kifejlesztésével és termelésük gyors növelésével az 1960-as évek vége felé mérséklődött a hazai csiszolókorong- és köszörűszerszám-felhasználás. A több mint fél évtizeden át 100 tonnát alig meghaladó (vagy annál is kisebb) kivitel után 1969-ben több mint 900 tonna kerülhetett exportra, 1970-ben pedig ennek kétszerese, a mintegy 7000 tonnányi össztermelésnek több mint negyede. Talán hatottak a növekedésre az 1968. január 1-jén bevezetett gazdaságirányítási reform exportösztönző szabályozásai is, melyek külön nyereséget biztosítottak a nettó árbevétel és az árjegyzéki ár közötti különbözetből.

Az 1969–1970-ben megemelkedett export csaknem teljesen rubelelszámolású országokba került: Románián kívül a legtöbb Lengyelországba, továbbá a Szovjetunióba, valamint – a Zeiss-művekkel kötött megállapodás alapján, főleg a gyémánszemcsés korongok – a Német Demokratikus Köztársaságba. Az export alig 1 százaléka Európa, Észak- és Dél-Amerika 10 országa között oszlott meg. A kivitel tonnánkénti átlagos ára 1969–1970-ben 800 rubel körül mozgott, a korábbi évek 1000 rubelt meghaladó átlagával szemben. Az 1969–1970. évi kiemelkedő export végül is az 1960-as évtized külkereskedelmi mérlegében rubelviszonylatban több mint 1 millió rubeles kiviteli többletet idézett elő, konvertibilis valutában azonban 1961–1970 között közel 4 millió dollár behozatali többlet mutatkozik. Ezen túlmenően még jelentős mennyiségű – olykor 3000 tonnát is közelítő vagy elérő – csiszolószemcse importjára is szükség volt a nagymértékben anyagigényes termeléshez.

Az import 1964-ig nagyjából, utána is több mint egyharmadában nyugat-európai országokból származott, az átlagos, tonnánként 250 rubel körüli árnál lényegesen magasabb – tonnánként rendszerint 300 dollárt meghaladó – áron. Tehát a dollárövezetből származó drága alapanyagok felhasználásával készült csiszolótermékeket számottevő mennyiségben rubelelszámolású országokba exportáltuk.

6. tábla

A csiszolókorongok termelése és külkereskedelme
(a gyártáshoz szükséges csiszolószemcsével együtt)

Év	Termelés	Export	Import	A termelés és a külkereskede- megyenlege	Gépipari	Fogászati	Csiszoló-	
					csiszolókorong-export		korong-	szemcse-
					(ezer devizaforint)		-import (ezer devizaforint)	
tonna								
1949	812	5	539	1 346	87	.	7 278	.
1950	1 444	.	1 433	.	.	.	5 499	.
1951	2 036	164	.	.	.	.	1 896	332
1952	3 269	245	.	.	2 560	190	8 468	666
1953	3 543	10	.	.	334	273	9 063	665
1954	2 489	16	.	.	137	154	1 479	5 203
1955	2 513	346	313	2 480	2 868	366	1 049	2 884
1956	2 244	171	274	2 347	1 337	154	967	3 841
1957	3 392	278	218	3 332	2 425	220	1 222	4 944
1958	2 922	300	273	2 895	3 046	423	1 472	5 300
1959	2 814	371	321	2 764	3 211	308	1 420	3 900
1960	3 572	487	502	3 587	3 753	143	2 396	3 964
1961	4 468	357	588	4 699	1 365	443	4 785	5 640
1962	4 264	375	667	4 556	483	63	5 707	7 014
1963	3 296	131	457	3 622	180	341	3 687	4 502
1964	4 545	113	463	4 896	910	266	4 058	4 908
1965	5 506	165	545	5 886	1 384	613	5 731	6 794
1966	6 122	33	1 016	7 105	551	802	9 516	9 827
1967	5 096	86	1 420	6 430	801	946	10 843	8 203
1968	6 855	171	744	7 248	2 797	2 604	9 897	9 431
1969	6 827	928	419	6 318	9 960	2 587	9 894	10 005
1970	7 097	1 777	589	5 909	17 937	879	12 794	8 495

c) *Híradástechnikai kerámiai termékek.* Az 1940-es évektől kezdve a finomkerámia-iparág része a híradástechnika (rádiótechnika) kerámia-szigetelőanyagainak – közismertebb kifejezéssel a híradástechnikai kerámiák – gyártása is. Ide tartoznak többek között a nagyfrekvenciás szigetelők, steatit, mágneses kerámiatermékek (ferritek), kondenzátorok, novál-, szikatrop csövek, ellenállásrudak és csövek stb. (Ezek azonban nem is szerepelnek az iparáganként csoportosított és részletezett országos hivatalos termékjegyzékben a finomkerámia-ipari termékek között.) Gyártásukat és a gyártmányok állandó fejlesztését a Kőbányai Porcelángyár (illetve telepei) keretében, külön híradástechnikai gyáregységben szervezték meg. Termelésük az 1950. évi 1 millió forintról 1970-ig közel 150 millió forintra növekedett, s ez az iparág össztermelésének több mint 10 százaléka. Említést érdemel, hogy a híradástechnika kerámiai szigetelőanyagainak a világháború éveiben indult hazai kikísérletezése és előállítás az import helyettesítését szolgálta, az 1950-es évek végétől pedig a hazai gyártás számottevő részét már exportálták.

Híradástechnikai termékeket több iparág, illetve gyár állít elő. Így az országos hivatalos külkereskedelmi statisztikai kimutatások „rádióalkatrészek” vagy „híradástechnikai eszközök” megjelölésű cikksorozatán belül nehezen különíthetők el a finomkerámia-iparágat érintő kiviteli adatok. Egyébként is a híradástechnikai kerámiákra nem a közvetlen exportálás jellemző, hanem közvetett módon járulnak hozzá a szerelő vállalatok és az ország exportjához. A Kőbányai Porcelángyár nyilvántartásaiból megállapítható, hogy a híradástechnikai kerámiák exportja – főleg állandó kapacitású kondenzátorokból és ferrit termékekből – 1959-ben kezdődött, gyors ütemben növekedett, és a porcelánszigetelők-höz hasonlóan ezeket is túlnyomórészt szocialista országokba exportálták. 1965-ben 200 ezer rubelt közelítő, konvertibilis valutában pedig 27 000 dollár volt a devizahozam. A későbbiekben sikerült nagyobb tételeket elhelyezni dollárelszámolású országokban is, 1970-ben például közel 300 000 dollár értékben, de az 1970-es évek első felében is nagyobb volt a rubel-, mint a dollárhozam.

*

A kiemelt fontosabb finomkerámia-ipari termékcsoporthoz külkereskedelmi forgalmának alakulását a 7. tábla összesíti, az iparág termékeinek rendeltetése szerinti hármascsoportosításban.

A műszaki kerámiák csoportjából – rendszertani különállásuk és számbavételük már említett nehézségei miatt – hiányzik a híradástechnikai kerámiai termékek külkereskedelmi forgalma. Viszont az adatok tartalmazzák a nagymértékben anyagigényes csiszolószemcsék behozatali adatait. A finomkerámia-ipar behozatalból fedezett további fontos alapanyagait a porcelán- és fajanszgyártáshoz szükséges kaolinok és más ásványbányászati termékek (földpátok, kvarchomok, tűzálló anyagok stb.). Ezeknek több mint fele – 1970 után még nagyobb hányada – importból származott, főleg rubelövezetű országokból. Devizaigényük azonban a nagyobb volumen ellenére is elhanyagolható a csiszolószemcse-importhoz képest. A behozatalból származó alapanyagokat is figyelembe véve, a finomkerámia- és csiszolókorong-ipar hazai termeléséhez – az ágazati kapcsolatok mérlegének (ÁKM) 1965. évi adatai szerint – összesen 24–25 százalék kiegészítő import kapcsolódott. Ez a legmagasabb importhányad az építőanyag-ipar ágazaton belül, megelőzve az üvegyipar és azbesztcement-ipar 20 százalék körüli kiegészítő importhányadát.

7. tábla

A fontosabb finomkerámia-ipari termékcsoportok külkereskedelme
(millió devizaforint)

Év	Építési		Közsztükségleti		Műszaki		Összes	
	termékek							
	exportja	importja	exportja	importja	exportja	importja	exportja	importja
1949	10,2	0,0	6,3	0,2	0,9	7,5	17,4	7,7
1950	10,8	0,4	7,4	0,3	2,1	6,2	20,3	6,9
1951	12,6	0,7	6,5	-	2,9	2,8	20,0	3,5
1952	10,3	1,2	4,2	-	5,4	11,5	19,9	12,7
1953	9,6	1,4	5,0	-	4,3	11,8	18,9	13,2
1954	6,9	0,7	5,0	0,2	1,8	7,5	13,7	8,4
1955	10,3	0,7	4,8	0,4	5,2	4,9	20,3	6,0
1956	5,5	0,9	3,9	0,8	2,9	5,6	12,3	7,3
1957	5,0	1,4	4,7	3,6	4,2	7,0	13,9	12,0
1958	6,7	1,2	7,4	3,0	5,1	7,9	19,2	12,1
1959	3,5	4,0	4,9	9,0	4,2	9,0	12,6	22,0
1960	4,7	9,2	6,3	13,4	5,3	10,9	16,3	33,5
1961	3,6	8,1	8,9	12,2	4,0	14,2	16,5	34,5
1962	2,9	9,2	8,7	10,0	3,2	13,3	14,8	32,5
1963	2,6	14,0	9,1	8,3	7,6	9,8	19,3	32,1
1964	2,4	19,8	9,9	9,0	8,4	9,4	20,7	38,2
1965	2,3	24,1	10,7	11,2	8,2	12,9	21,2	48,2
1966	2,2	27,8	11,4	14,2	12,4	20,7	26,0	62,7
1967	2,8	33,7	12,9	15,7	16,3	20,2	32,0	69,6
1968	3,1	29,1	14,8	12,2	15,4	26,1	33,3	67,4
1969	9,0	27,7	18,1	9,9	23,6	25,1	50,7	62,7
1970	21,0	54,0	21,2	10,1	27,7	24,0	69,9	81,1

Az iparág exportált termékeinek a termeléshez viszonyított értéke az 1949 és 1952. közötti években meghaladta a 20 százalékot. Ez az exporthányad azonban később, az építési kerámiák kivitelének fokozatos csökkenésével egy évtized alatt 10 százalék közelébe süllyedt, miközben a termékek behozatala az 1950-es évtized közepétől erőteljesen növekedett, és 1959–1960-tól már nagyobb az importált termékek értéke, mint az exportáltaké. A kivitelnek az 1960-as évek derekától és különösen a vége felé mutatkozó élénkülése az exporthányadot újból 20 százalék fölé emelte. Míg azonban 1956-ig az export csaknem 90 százaléka dollárelszámolású országokba irányult, 1962–1963-tól az export nagyobb része – de a kétharmados országos aránynál kisebb hányada – rubelövezetbe került. A behozatalnak viszont legtöbbször mintegy 90 százaléka származott a KGST-országokból, több mint a külkereskedelmi forgalom országos átlagában.

Az építési kerámiák exportjából származó devizabevétel 1955-ig bezárólag nagyobb volt, mint az összes többi termékcsoport devizahozama. A későbbiekben a háztartási és dísz tárgyak alkották az iparág kivitelének nagy részét, majd az 1960-as évek második felében a műszaki (ipari célú felhasználásra kerülő) termékek felé tolódott el az export azáltal, hogy nagymértékben megnövekedett a porcelánszigetelők – a legkedvezőtlenebb gazdaságossági mutatójú termékcsoport –, majd 1969–1970-ben a csiszolótermékek kivitele. Az ez irányú eltolódást csak még növelte a híradástechnikai kerámiák nehezen

számszerűsíthető – ezért elemzésünkben figyelmen kívül is hagyott – közvetlen és közvetett kivitele.

Végül is a finomkerámia-ipar exportjában is az országos arányhoz hasonlóan mintegy egyharmadára csökkent a dollárelszámolású országok részesedése. Ez túlnyomórészt a munkaigényes és művészi értékű – ezért hagyományosan előnyös feltételekkel exportált – herendi porcelántermékek fokozatosan növekvő kiviteléből származik.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- A külkereskedelmi forgalom főbb adatai az 1950–1970. években. Külkereskedelmi Minisztérium. Budapest. 1973. 669 old.
- Vállalati adattár. Finomkerámia-ipari Művek. Budapest. 1975. 28 old.
- A magyar építőanyagipar tevékenysége, 1950–1970. Statisztikai Időszaki Közlemények 139. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1969. 73 old.
- Bognár József: KÖPORC. Elektronikai alkatrész és műszaki kerámiagyártó vállalat, 1838–1988. Finomkerámia-ipari Művek. Kőbányai Porcelángyár. Budapest. 188 old.
- Grofcsik János – Reichard Ernő: A magyar finomkerámia-ipar története. Finomkerámiaipari Művek. Szilikátipari Központi Kutató és Tervező Intézet. Budapest. 1973. 323 old.
- Kápolnai Iván: A Gránit gyár 50 éve. Finomkerámia-ipari Művek. Gránit Csiszolókorong- és Kőedénygyár. Budapest. 1972. 201 old. + XXI tábla.
- Kápolnai Iván: Negyedszázad a magyar finomkerámia-ipar történetéből, 1920–1944. Üzemtörténeti Értesítő. 1991. 1–27. old.
- Richter Vladimir: A magyar finomkerámia-ipar fejlődése a felszabadulástól eltelt 25 év alatt. *Építőanyag*, 1970. évi 3. sz. 90–95. old.
- Kápolnai Iván: Külkereskedelem-gazdaságossági elemzések a finomkerámia-iparban. Üzemszervezési és Gazdasági Intézetek Évkönyve. Budapest. 1965. 105–108. old.
- Kápolnai Iván: A magyarországi finomkerámia-ipar szervezeti viszonyai, 1945–1970. (Kézirat.)
- Külkereskedelmi statisztikai évkönyvek. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1938., 1949–1958., 1958–1961., 1962-től évenként.
- Dr. Palicska Mihály, a Finomkerámia-ipari Művek ny. osztályvezetőjének szíves szóbeli és írásos észrevételei, közlései.

TÁRGYSZÓ: Külkereskedelem.

SUMMARY

Turnover in a range of fine ceramic products was a significant item of Hungary's foreign trade in the past thirty-four years.

The study follows up by commodity group the foreign trade turnover of the branch and the use of products of the industry from 1949 to 1970.